

Панајотис Кондилис

„НАЦИЈА“ У ПЛАНЕТАРНОМ ДОБУ*

Да се о нацији говори пристрасно и идеолошки је правило, и свакако ће остати правило. Не шкоди, међутим, ако се то правило понекад прекрши, чак и ако постоји опасност да се западне између две ватре.

На једној страни бојног поља стоји националистичка „десница“, која у нацији види природни животни оквир човека, а да, наравно, не објашњава како су колективни живот и преживљавање стотинама и хиљадама година били могући без нација у новијем смислу. Поврх тога, „десница“ често брка право на живот нације са суверенитетом државе, не желећи да судбину нације препусти можда мултинационалној држави, иако повесни примери сведоче да се нације под таквим условима могу одржати, и чак цветати. Међутим, толико поверење „десничари“ очигледно не указују неуништивости нације. Њихов појам нације је утолико апстрактнији, толико више један естетски или културнокритички конструкт, што националне културе више бледе. Није без извесне пикантерије да се неки „десни“ националиста, који још увек хоће да се назива „конзервативним“, против „Мастрихта“ делимично користи истим аргументима као класични конзервативци са своје стране против немачког оснивања царства; управо ти конзервативци су уосталом давали предност мултинационалној држави, која се династичком лојалношћу држи на окупу, над националном државом.

На другој страни стоји космополитска и пацифистичка „левица“, која из нестанка нација очекује стабилан мир. Погрешан закључак лежи надлану: ратови су исто тако постојали и у преднационалној прошлости, и никаква статистика не поткрепљује тезу да су се помоћу национализма умножили. Још недавно је човечанство стајало на ивици атомског пустошења не због неспутаних национализама, него због конкуренције два

* Чланак је изворно објављен под називом „Die Nation im planetarischen Zeitalter“ у *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24. 10. 1994. Исти чланак пренесен је у књизи *Das Politische im 20. Jahrhundert: Von den Utopien zur Globalisierung*, Manutius Verlag, Heidelberg, 2001. S. 103–109. (прим. прев.)

табора која су се оба позивали на универзалистичке идеологије. Оптичка је варка у једном датом тренутку управо активни извор нереди држати за једини и за последњи.

Иако „левица“, дакле, очигледно жели да неутралише или радије избрише виталне национализме, она се истовремено труди да докаже да чисте нације не постоје, дакле зној и крв се заправо проливају низашта и лудило је савршено. Чињенице које се при томе региструју морају се, несумњиво, узети озбиљно. Стварно се испоставило као узалудно да се дефинишу чисте расе или да се састави једна чврста листа објективних и општеважећих особина на основу које би се могла дефинисати једна нација. Оно што је као таква особина свагда навођено (порекло, језик, религија и тако даље) или није било увек присутно или није чинило нужан или довољан услов заснивања нације.

Све то се може признати без даљњег – то је, међутим, политички потпуно ирелевантно. Политички узбудљиво питање гласи, да ли су конкретни колективи спремни да се у случају нужности, уз употребу за то погодних митологема, дефинишу као нација и у име те нације да делују, дакле да живе и да умиру. Ако они то чине и чак се не дају обесхрабрити ни питањима о истини, тада морају имати – добре или лоше – разлоге и питање је да ли ће и у будућности тај конструкт држати за бољи пут за очување њихових интереса. Уколико би то био случај, тада би историјски докази и противдокази били узалудни.

Ни раније нација није ступила на политичку бину стога што се заиста овајчас образовала, него зато што се једна елита позивала на њу и у том смислу умела да мобилише масе. Тако француска нација није била 1788. непостојећа и 1789. изненада ту; такође није било тако да је тек морала да конструише државу. Држава је одавно била присутна и позивање на нацију служило је двома циљевима: да се унутрашњи простор државе елиминацијом феудалних партикуларизама хомогенизује и династички принцип замени принципом народног суверенитета. Тешко је видети како би се овде национализму могла оспорити политичка сврсисходност.

Међутим, месовнодемократско и планетарно доба је другачије од либералног и европског. Данас су унутрашњи простори држава хомогенизовани, чак и цезари и узурпатори стално говоре о народном суверенитету. Ако, дакле, нација треба да преживи, онда позивање на њу мора одговарати новим

односима и служити са тим повезаним новим циљевима. Од дефиниције односа и циљева зависи одговор на питање да ли и у којој форми ће се политичка јединства, која су нам позната као нације, одржати. Срж данашњег положаја света је ширење масовне демократије која производи и троши, стални раст очекивања у свету и стога такође заостравање конкуренције која под притиском еколошких и демографских фактора може постати забрињавајућа.

Да ли ће се нација и национална држава показати као најбоља организациона форма за учешће у борби за расподелу, као планетарно за конкуренцију најспособније политичко и економско јединство? Ако се питање тако формулише постаје евидентно да одговор може бити диктиран од стране конкретног случаја, а не принципијелном симпатијом за или паушалном анатемом против нације. Другим речима: није питање може ли или треба ли преживети нација *in abstracto*, него да ли ова или она постојећа нација испуњава услове политичког јединства способног за преживљавање у планетарном добу или не.

Тако посматрано, морамо од нације до нације, од континента до континента, од региона до региона поставити различита мерила. Кина, на пример, не стоји под политичком принудом да се одлучи између националне и планетарне способности преживљавања, наравно под претпоставком да остане јединствена држава којом се управља централистички (ток повести 21. столећа ће, како мислим, већим делом зависити од тога да ли ће Кина остати таква држава или неће).

На другом крају спектра налазе се националне државе које су у политичком и економском погледу фактички зависне. Да ли ће се оне помирити са тим како подвргавањем под већу силу барем не би сасвим изгубиле копчу са планетарним догађањем, или да ли ће се бунити против тога зато што у универзализму великих сила виде средство експанзионизма и уцене, не може се увек одлучити циљнорационалном рачуницом. Такође остаје отворено дали је устанак више погодан за очување традиционалних идентитета и начина живота од потчињавања. Јер устанак може, ако жели да буде успешан, захтевати брзу модернизацију, док добровољно потчињавање може бити праћено бригом за традиционалистичке фасаде као занат и као физичка компензација. У сваком случају, судбина малих националних држава одлучујуће зависи од важности

њиховог геополитичког положаја. Геополитички безначајне пре могу бити остављене на миру или у немиру.

С обзиром на Европу национално питање изгледа компликовано зато што су водеће западноевропске и централноевропске нације према планетарним мерилима средње силе, дакле такве које не могу ни стајати по страни, нити се сасвим саме – или чак саме против свих других – потврдити. Нови положај бива јаснији тим силама тек постепено зато што старе навике мишљења спутавају јасну свест у погледу поменутих мерила и такође зато што се још увек живи од џиновског искорака империјалистичке епохе. Током те епохе међусобни антагонизам великих европских нација није спречио велику глобалну превагу Европе – сасвим супротно: антагонизам је био подстрек ка експанзионизму како би се са експанзијом конкурената држао корак.

Тај положај, који је трајао читава четири столећа, сада се двоструко променио: смањила се како специфична (економска, демографска, геополитичка) тежина Европе, тако и светско-повесни значај унутаревропских антагонизама. Глобус се више не групише око осе тих антагонизама, него се европске нације морају груписати с обзиром на глобалне антагонизме. Парадоксално али истинито: већи унутаревропски ратови су били могући јер је Европа господарила светом: они то више нису јер је Европа престала да буде мотор светске повести. Овај *factum brutum*, а не „ум“ или „горка повесна искуства“, како то желе недељни проповедници, поставља питање национализма у западној и средњој Европи на једну нову основу. Колико је то сигурно, толико остаје несигурно помоћу којих наднационалних организационих форми се изазов може савладати. Равнотежа, кондоминијум и хегемонија су једнако замисливи као и различите мешовите форме националне и мултинационалне државности (јер, као што је речено у уводу: преживљавање нације није ни у ком случају идентично са одржавањем класичне националне државе, баш као што ни нестанак нације не мора безусловно довести до краја државности). Међутим, такође је замисливо да притисак споља или унутрашња хегемонија активира центрифугалне снаге. То би могло краткорочно обрадовати неке националисте, али би тиме добар део европске виталности био потрошен.

Из перспективе економског либерализма (са којим се космополитска „левица“, упркос свом чврстом држању за

отрцане културнокритичке флоскуле практично идентификује) може изгледати као да ће се питање нације и национализма помоћу привредне интеграције и међународне поделе рада решити само од себе. Као што је подела рада у високотехнолошкој масовној демократији изазвала атомизацију која је растворила социјалне класе либералног доба, тако, дакле, исти процес треба својим померањем на планетарни ниво да раздоби нације у индивидуе и националне осећаје заједничке припадности распрши у ваздух.

Овде не желимо да подсећамо на чврсте аргументе који су изношени у социолошким дискусијама прошлог столећа против оних који су желели да „колективну акцију“ објасне уз помоћ економске рачунице користи. Надовежимо се радије на питање расподеле. Чак ако останемо при овом економском критеријуму, не може се одбацити могућност да овај или онај колектив схвата нацију и одговарајућу организациону форму као најбоље средство како би истакао своје интересе, при чему би се свакако економска интересна политика могла делотворно повезати са националистичким идеологијама. Изгледа ли, са друге стране, нација превазиђено, тада се колектив мора проширити и одлучити се за неку другу форму политичког јединства. Али колективи ће, ипак, увек остати у игри, осим ако свака политичка организација не би постала сасвим излишна. Либерали који мисле економистички и који са тим рачунају требало би да пажљивије читају Адама Смита.

Да ли и како нација, као политичко или такође и културно јединство, остаје очувана не зависи од некакве непроменљиве супстанце која јој је наводно својствена, већ од дугорочних захтева планетарног положаја, тачније: од врсте и начина како актери схватају те захтеве и припремају се за њих. При томе су замисливе бројне комбинације и варијације и у предности се налазе нације које из разлога свог потенцијала и у планетарном добу могу образовати политичка јединства способна за конкуренцију. За западну и средњу Европу је национално питање, због особености националног састава, посебно деликатно. А за Немачку – као највећу земљу у том простору, али истовремено и као планетарну средњу силу – можда још деликатније.

Превео с немачког
Душан Достанић